

Beata KRZESIŃSKA-ŻACH

Patriotyzm w opinii młodzieży gimnazjalnej – komunikat z badań

W sytuacji dynamicznej i zmiennej, wymagającej od nauczycieli coraz to większych i nowych umiejętności oraz kwalifikacji, kompetencji, samodzielności i odpowiedzialności, uzasadnione stają się ich niepokoje oraz pytania o kształt polskiego patriotyzmu dziś i w przyszłości, o sposoby i efekty wychowania patriotycznego młodzieży.

Współczesnym nauczycielom i rodzicom trudno jest krzewić patriotyzm. Zmienia się bowiem ustrój polityczny, system ekonomiczny, zmieniły się nawet państwa graniczące z Polską, a przynależność do Unii Europejskiej umożliwiła wielu młodym ludziom wyjazd za granicę nie tylko w celach zarobkowych.

Położenie geograficzne naszego kraju między Rosją i Niemcami określa zarówno politykę zagraniczną, strategię bezpieczeństwa narodowego, jak i jakość wzajemnych stosunków między narodami. Określa także treść i charakter edukacji młodych ludzi oraz całokształt współczesnego patriotyzmu.

Kolejne obchody rocznic zakończenia drugiej wojny światowej stawiają pytania o kultywowanie pamięci o wojnie i sposoby informowania młodych pokoleń na temat jej najważniejszych wydarzeń i skutków. Stosunek do tych kwestii tworzy społeczną atmosferę kształtowania się świadomości polskiej młodzieży, jej oceny dziejów Ojczyzny, przeszłości i przyszłości Polski. To wszystko wpływa na charakter i warunki kształtowania postaw patriotycznych dzieci i młodzieży¹.

Współcześnie w naszym kraju sygnalizuje się kryzys wychowania patriotycznego młodzieży. Wpływ na to mają m.in. takie czynniki, jak: dynamika przemian ustrojowych, kryzys wartości, autorytetów moralnych i elit politycznych sprawujących władzę, kryzys edukacji, bezrobocie i destabilizacja społeczna, załamanie się poczucia bezpieczeństwa państwa i obywateli. Zjawiska te prowadzą do osłabienia więzi młodzieży z dorobkiem pokoleń dorosłych, z obyczajami i normami moralnymi, wpływają na stan społecznej świadomości, modyfikują treści i formy patriotyzmu. Tymczasem nowe czasy wymagają patriotyzmu dostosowanego do zmieniających się warunków i zadań².

Czy wobec tego kryzys wychowania patriotycznego młodzieży polega na niedostosowaniu modelu patriotyzmu do społecznych potrzeb i warunków, do oczekiwań

¹ W. Magoń, *Czy kryzys wychowania patriotycznego młodzieży?*, [w:] *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, Bydgoszcz 1995, s. 7

² *Ibidem*, s. 8.

ludzi młodych? Pojawiają się też pytania dotyczące kształtu współczesnego modelu patriotyzmu, jego treści i warunków.

„Patriotyzm» (łac. *Patria*=ojczyzna) – postawa szacunku, umiłowania i oddania własnej ojczyźnie oraz chęć ponoszenia dla niej ofiar. Charakteryzuje się też przedkładaniem celów ważnych dla ojczyzny nad osobiste, a często także gotowością do poświęcenia własnego zdrowia lub życia. Patriotyzm to również umiłowanie i pielęgnowanie narodowej tradycji, kultury czy języka”³.

Jak wynika z treści pojęcia, patriotyzm pojmowany tradycyjnie oznacza deklarację miłości Ojczyzny, gotowość poświęcenia się dla jej dobra aż do ofiary życia włącznie. Czy globalne problemy ludzkości, takie np. jak: zagrożenie ekologiczne, wojna jądrowa, eksplozja demograficzna, nasilające się nacjonalizmy i regionalizmy, sprzyjają kształtowaniu patriotyzmu według lansowanego u nas modelu państwa narodowego? Jak definiować patriotyzm okresu transformacji i dążeń Polski do ściślejszych więzi z Europą i światem? Co wyznacza granice współczesnego patriotyzmu i jego treści?⁴

Zasadnym staje się pytanie jak interpretować patriotyzm przy otwartych granicach i możliwościach swobodnego przemieszczania się w Europie, podejmowania pracy w innych państwach? Jak kształtować postawy patriotyczne polskiej młodzieży?

Wincenty Okoń⁵ wychowanie patriotyczne określa jako mające na celu jak najlepsze przygotowanie dorastających pokoleń do służby własnemu narodowi i krajowi; polegające na kształtowaniu – poprzez rozliczne formy działalności wychowawców i wychowanków – przywiązania do kraju ojczystego, jego przeszłości i teraźniejszości, a w jeszcze większym stopniu – poczucia odpowiedzialności za jego wielostronny rozwój i przyszłe miejsce wśród innych krajów.

Zadania szkoły w zakresie wychowania patriotycznego zawiera podstawa programowa określona w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. Nr 51, poz 458, z późn. zm.).

Na III etapie edukacyjnym (w klasach I-III gimnazjum) treści patriotyczne wdrażane są w ramach realizacji jednego z modułów przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Moduł ten – wychowanie obywatelskie – nakłada na szkołę zadania stawiania uczniom wymagań w zakresie właściwej ich postawy wobec godła i hymnu państwowego, w czasie uroczystości szkolnych i państwowych oraz rozbudzanie świadomości tożsamości narodowej i tożsamości europejskiej.

Jaką rolę pełni szkoła w wychowaniu patriotycznym młodzieży? Gdzie poszukiwać głównych źródeł patriotyzmu?

Szczególna rola szkoły wynika z możliwości wielostronnego oddziaływania poprzez eksponowanie treści patriotycznych na różnych przedmiotach, w różnym

³ Za: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Patriotyzm>

⁴ W. Magoń, *Czy kryzys wychowania...*, op. cit.

⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1975, s. 335.

okresie rozwoju dzieci i młodzieży, za pomocą różnych metod i form wychowania patriotycznego. Wiedzy dostarczają zajęcia programowe, podczas których młodzież kształtuje, rozwija i ugruntowuje podstawowe wartości moralne i obywatelskie, takie jak: umiłowanie Ojczyzny, męstwo, odwaga, odpowiedzialność, tolerancja, koleżeństwo, potrzeba stałej i wiernej służby dla państwa oraz szacunek dla innych narodów i innych kultur oraz przekonanie, że podstawowym zadaniem każdego człowieka jest dążenie do pełnej współpracy w walce o lepszą przyszłość dla wszystkich ludzi⁶.

Zajęcia powinny wyzwać przeżycia o treści patriotycznej, wdrażać do aktywności, kształtować zainteresowanie sprawami państwa, narodu i świata. Między innymi na lekcjach języka polskiego bohater literacki utworów epickich i dramatów, bądź bohater liryczny, jego dzieje na tle rzeczywistości, jego postawa, myśli, uczucia, decyzje – interesuje i angażuje intelekt oraz emocje. Literatura piękna dostarcza wiedzy z przeszłości własnego narodu, o zachodzących w nim przemianach i skutkach ważnych dla Ojczyzny. Kształtuje też wartości patriotyczne, takie jak miłość i poświęcenie dla Ojczyzny, nauka i praca, odpowiedzialność za losy państwa – jego granice i naród⁷.

Nauczanie historii umożliwia dzieciom i młodzieży poznanie i zrozumienie procesu dziejowego, praw rządzących społecznym rozwojem. Ma za zadanie budzenie szacunku do przeszłości, przygotowanie do uczestnictwa w realizacji zadań społecznych oraz kształcenie umiejętności myślenia kategoriami państwa i narodu. Lekcje historii ukazują bohaterstwo i odwagę wszystkich walczących za niepodległą Polskę. Dlatego ważne jest, aby uczeń znał przeszłość swojej Ojczyzny, był z nią emocjonalnie związany oraz rozumiał swoje obywatelskie powinności i był gotów do świadczeń na jej rzecz.

Wiedza o społeczeństwie jest kontynuacją historii i jej pogłębieniem do czasów współczesnych, dzięki czemu sprzyja rozumieniu problemów społecznych i politycznych współczesnego świata.

Treści kształcenia geograficznego wyposażają uczniów w niezbędną wiedzę o własnym kraju, narodzie, państwie. Przyczyniają się do emocjonalnego z nią związania. Także organizowane przez nauczycieli geografów wycieczki służą wychowaniu patriotycznemu. Ukazują piękno własnego kraju, jego wykorzystanie, a także geograficzne warunki egzystencji człowieka, wzbogacają wiedzę teoretyczną, kształtują osobisty uczuciowy stosunek do poznawanych krain i bogactw⁸.

Badania dotyczące opinii młodzieży gimnazjalnej na temat patriotyzmu zostały przeprowadzone za pomocą ankiety (opracowanie autorskie) w Publicznym Gimnazjum nr 5 im. Sługi Bożego Jana Pawła II w Białymstoku. Do badań przystąpiło 123

⁶ Z. Markocki, *Edukacja patriotyczno-obywatelska młodzieży zintegrowanym procesem wychowawczym*, [w:] *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, W. Magoń, J. Bogusz i in. (red.), Bydgoszcz 1995, s. 66

⁷ J. Gałęski, *Problematyka wychowania patriotycznego w treściach programów nauczania wybranych przedmiotów starszych klas szkoły podstawowej*, [w:] *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, W. Magoń, J. Bogusz i in. (red.), Bydgoszcz 1995, s. 111.

⁸ Ibidem.

uczniów z 6 klas trzecich gimnazjum, w tym 69 dziewcząt i 54 chłopców w wieku 15 lat. Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytania:

- Jak współczesna młodzież gimnazjalna rozumie pojęcie patriotyzmu?
- Kto to jest patriota?
- Jakie osoby lub instytucje, zdaniem młodzieży, wpłynęły na kształtowanie się ich postawy patriotycznej?

Analiza uzyskanych odpowiedzi uwzględniała następujące kryteria oceny:

- 1) Znajomość symboli narodowych i zabytków swojego kraju;
- 2) Znajomość państw graniczących z Polską;
- 3) Znajomość sławnych Polaków, patriotów i bohaterów narodowych;
- 4) Znajomość książek zawierających treści patriotyczne;
- 5) Rozumienie pojęcia: patriotyzm – patriota;
- 6) Zainteresowanie historią własnego kraju i dziejami współczesnymi Polski (w tym obchodzenie świąt narodowych);
- 7) Osoby mające największy wpływ na kształtowanie postawy patriotycznej;
- 8) Plany związane z pozostaniem w kraju lub wyjazdem za granicę.

Z badań wynikają następujące wnioski:

- Zarówno badane dziewczęta, jak i chłopcy znają symbole narodowe swojego kraju oraz główne zabytki Polski. Wszystkie dziewczęta bezbłędnie wymieniły państwa graniczące z Polską, podczas gdy chłopcy w 95%.
- Badana młodzież wśród sławnych Polaków, patriotów i bohaterów narodowych, oprócz postaci historycznych (T. Kościuszko, K. Pułaski, A. Mickiewicz, J. Piłsudski) wymieniała osoby, które żyły współcześnie (S. Wyszyński, Jan Paweł II). Niektóre dziewczęta utożsamiały sławnych Polaków z patriotami i bohaterami narodowymi (m.in. T. Kościuszko, A. Mickiewicz, Jan Paweł II). Potrafiły też wymienić więcej tytułów książek (niż chłopcy), zawierających treści patriotyczne, w tym związane z okresem drugiej wojny światowej i czasem Powstania Warszawskiego.
- Ponad 90% młodzieży identyfikuje pojęcie patriotyzmu z miłością do Ojczyzny i gotowością walki o jej wolność. Tylko nieliczni poszerzyli powyższą definicję o pracę na rzecz kraju, znajomość historii i dumę z bycia Polakiem.

Patriota w opinii dziewcząt, to osoba wierna swojej ojczyźnie, odnosząca się z szacunkiem do hymnu narodowego i flagi, która czuje mocno więź ze swoim krajem, nie wstydzi się swojego pochodzenia, z dumą mówi o swoim narodzie, dla którego kraj jest czymś pięknym i kochanym. To bohater narodowy.

Chłopcy zwracali uwagę na to, iż patriota to człowiek kochający swój kraj, dbający o symbole narodowe i dobre imię kraju, obchodzący święta narodowe, osoba dbająca o dobry wizerunek kraju, sławiąca swój naród na całym świecie, walcząca za swoją Ojczyznę, w czasie pokoju rzetelnie pracuje, a w czasie wojny oddaje się służbie wojskowej, osoba, która nie wstydzi się własnego kraju.

Wśród osób lub instytucji mających największy wpływ na wychowanie patriotyczne, badana młodzież wymieniła:

- Szkołę (głównie nauczycieli historii i wiedzy o społeczeństwie 40% badanych, i nauczycieli języka polskiego 35% dziewcząt i 25% chłopców). Mniej widoczny był udział rodziny, Kościoła i mediów.
- Tylko 80% badanych interesuje historia własnego kraju, dla niektórych (dziewcząt i chłopców) współczesna Polska utożsamiana jest z polityką partii rządzących. Prawie wszyscy badani (95%) wśród obchodzonych świąt narodowych wymieniali głównie uchwalenie Konstytucji 3 maja i Odzyskanie Niepodległości 11 listopada.
- Około 30% badanych dziewcząt i około 40% chłopców swoje plany życiowe po ukończeniu studiów wiąże z zagranicą (z powodu większych zarobków i lepszych warunków życia). Pozostałe osoby zamierzają pozostać w kraju, ze względu na rodzinę i przyjaciół, miłość do Ojczyzny, bycie patriotą.

Jak wynika z badań wśród młodzieży gimnazjalnej (dziewcząt i chłopców) widoczna jest dobra znajomość symboli narodowych, zabytków kraju, sąsiadów Polski oraz bohaterów narodowych, patriotów i obchodzonych świąt narodowych. Daje się jednak zauważyć mniejsze zainteresowanie historią własnego kraju i czasami współczesnymi. Młodzież obojga płci w swoich planach życiowych uwzględnia wyjazd za granicę na stałe, bądź czasowo (w celu polepszenia swojej sytuacji życiowej).

Szkoła i nauczyciele starają się kształtować postawy patriotyczne na zajęciach dydaktycznych (zwłaszcza na języku polskim, historii, wiedzy o społeczeństwie) oraz na zajęciach pozalekcyjnych (koła zainteresowań). Jest to istotne w procesie wychowania patriotycznego, ponieważ na rozwój świadomości patriotycznej ma wpływ nauczyciel posiadający autorytet moralny, własną tożsamość i ogromną wiedzę o swoim kraju.

Uzyskane wyniki badań wskazują, że należy formułować nowe i aktualizować już istniejące cele wychowania patriotycznego. Uwzględnić przy tym należy potrzebę budowy nowego modelu patriotyzmu, który odpowiadać będzie wymaganiom nowych czasów. Nie należy rezygnować z upowszechniania pewnych trwałych wartości tkwiących w tradycji naszej Ojczyzny, ale też należy zwrócić uwagę na kwestię patriotyzmu „na co dzień”, w aspekcie przywiązania do miejsc i ludzi (miasto, wieś, rodzina, przyjaciele). Rodzina w większym stopniu powinna włączać się w realizację celów wychowania patriotycznego, a rodzice powinni przekazywać rodzinne tradycje i wartości z pokolenia na pokolenie (rodzinne wychowanie patriotyczne). Natomiast przed uczelnią stoi kolejne zadanie – przygotować studentów (potencjalnych rodziców) do tego, aby kiedyś sami potrafili właściwie kształtować postawy patriotyczne swoich dzieci.

